

*Osmanlı Taşrasında Âsâr-ı Atîka Bilincinin Gelişimi: Gediz Kazasında Bulunan Eski Eserler**

Biray ÇAKMAK

Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: biray.cakmak@usak.edu.tr

Geliş Tarihi: 22.05.2019 Kabul Tarihi: 13.12.2019

ÖZ

Biray ÇAKMAK, **Osmanlı Taşrasında Âsâr-ı Atîka Bilincinin Gelişimi: Gediz Kazasında Bulunan Eski Eserler**, CTAD, Yıl 15, Sayı 30 (Güz 2019), s. 169-188.

Çalışma, Kütahya sancağına bağlı Gediz kazasında 1893 yılında kaza merkezinde askerî depo inşası için gerekli olan taşın kasaba yakınında bulunan harabeden temininin kararlaştırılmasını müteakip iki farklı tarihte bulunan eski eserler ile köylerde farklı yıllarda bulunan sikkelere Hüdavendigâr vilâyetindeki mülkî ve askerî memurların tutumu çerçevesinde Osmanlı taşrasında eski eser bilincinin gelişimini tespit etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Arşiv belgelerine dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada mahallî mülkî ve askerî bürokrasinin eski eserlere karşı kayıtsız kalmadığı, bununla birlikte eski eserlere yönelik ahâlîde tam bir bilinçlenmenin söz konusu olmadığı görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde eski eserlerle ilgili 1846 yılında başlayan, 1869 yılından itibaren önemli bir aşama kaydeden gelişmeler görülmüştür. İstanbul'un kazada bulunan eski eserlere kayıtsız kalmadığı, II. Abdülhamit ve merkez bürokrasinin eski eserleri Müze-i Hümayuna naklederek teşhir etme hususunda gerekli hassasiyeti

* Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 113K671 numaralı proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

gösterdiği tespit edilmiştir. Gediz kazasında eski eserlerin bulunması emsalsiz olmamakla birlikte yaşanan gelişmeler önceki yıllara göre taşrada eski eser bilincinin oluşmaya başladığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Eski eser bilinci, Gediz kazası, Osmanlı Devleti, II. Abdülhamit Dönemi.

ABSTRACT

ÇAKMAK, Biray, **Development of Awareness on Cultural Heritage in Ottoman Provinces: Antiquities Discovered in Gediz Town**, CTAD, Year 15, Issue 30 (Fall 2019), pp. 169-188.

This study was carried out to determine the awareness on antiquities in Ottoman provinces under the attitude of the administrative and military officials in Hudavendigâr province for the antiquities discovered at two different dates in villages and the coins discovered in different years following agreeing upon provision of the necessary stone from the ruin located close to Gediz town of Kutahya district for the construction of a military warehouse in the town center in 1893. The research based on primary archival materials suggests that the local military and administrative officials were not disinterested towards antiquities whereas awareness among villagers were quite immature. There have been developments in the Ottoman Empire concerning the antiquities, which started in 1846, and which had made a significant progress since 1869. The Sublime Porte was not indifferent to the antiquities found in the town and Abdulhamid II and the central bureaucracy showed the necessary sensitivity to expose the antiquities by conveying them to the Imperial Museum. Although the discoveries of antiquities in Gediz is not unique, the developments experienced are important in terms of showing that the awareness of antiquities has started to form in the provinces compared to previous years.

Keywords: Antiquity awareness, Gediz town, Ottoman State, Abdulhamid II period.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde üst düzey bürokratların gündemine eski eser kavramı, Tanzimat Dönemi'nde girdi. Batı medeniyetini bizzat tanıma fırsatı bulan Tophane-i Amire müşiri Rodosîzâde Damat Fethi Ahmet Paşa 1846 yılında Topkapı Sarayı'ndaki Harbiye Anbarı'nda mevcut eski eserleri tanzim etti. Eski eserleri burada toplamaya yönelik çalışmalara öncelik verdi. Fethi Ahmet Paşa Harbiye Anbarı'ndaki eski eserleri Mecma-ı Âsâr-ı Atıka (Eski Eserler Bölümü) ve Mecma-ı Eslîha-ı Atıka (Eski Silahlar Bölümü) şeklinde iki bölüm halinde düzenledi.¹ 15 Şubat 1846 tarihinde Fethi Ahmet Paşa'nın talebi üzerine Harbiye Anbarı ve çevresindeki yerin müze olarak kullanılması, mevcut eski eserlerin müzeye konularak muhafaza ve teşhir edilmesi, eyâletlerde çıkarılacak eski eserlerin müzeye getirilmesi için sarfı gerekli olan meblağa I. Abdülmecit

¹ Erdem Yücel, "Müze", *TDVİA*, Cilt 32, 2006, s. 241.

tarafından irade-i seniyye ile tahsisat verildi.² Kısaca Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda müze kurmaya yönelik çalışmalar Fethi Ahmet Paşa'nın gayretleriyle başladı.³ Ancak müzecilik alanında esaslı ve kapsamlı çalışmalar kısa sürede yapılamadı. Bu alanda önemli gelişmeler 1868 ve 1869 yıllarında yaşandı. 1868 yılında Aydın vilayeti vâlisi Ayasuluğ ve çevresinde kazı yapan İngiliz John Turtle Wood'a 1867 yılında dördüncü defa ruhsatname verilmesi üzerine harekete geçti. Aydın valisi 25 Ağustos 1868 tarihinde Sadaret'e, John Turtle Wood'un yaptığı kazılarda çıkardığı eski eserleri İzmir üzerinden İngiliz harp gemileriyle İngiltere'ye naklettiğini, ruhsat gereği Osmanlı Devleti'ne vermesi gereken eski eserleri vermediğini bildirdi. Sadaret'ten konuyla ilgili olarak gerekli tedbirleri almasını istedi.⁴ Sadaret'in evrakı havalesi üzerine konuyu önce Şûrâ-yı Devlet Nâfi'a Dâiresi, 6 Ocak 1869 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Heyet-i Umûmiyesi görüştü. Nâfia Dâiresi'de ve Heyet-i Umûmiye'de, âsâr-ı atıka nizamnamesi hazırlanmasına, bir müzehane tanzim ve teşkiline, bizzat müzehane tarafından kazılar yapılmasına dair karar alındı.⁵ 18 Ocak 1869 tarihinde Sadaret'in arz tezkiresi üzerine 19 Ocak 1869 tarihinde gerekli irade-i seniyye çıktı.⁶ Müze-i Hümayun'a 30 Haziran 1869 tarihli irade-i seniyye ile Mr. Edward Goold müdür tayin edildi.⁷ İlk âsâr-ı atıka nizamnamesi Şubat 1869 tarihinde yayınlandı.⁸ Eski eserlerle ilgili muameleleri yürütme ve nezâret etme görevi Maarif Nezareti'ne verildi.⁹ Bu gelişmelere rağmen John Turtle Wood'a tekrar ruhsat verildi. Osmanlı Devleti John Turtle Wood'un yaptığı kazılarda kurallara uymaması üzerine tedbirler almaya devam etti.¹⁰ Bu çerçevede alınan tedbirlerden biri Müze-i Hümayun Mektebi kurması teşebbüsü oldu. Bu hususta Meclis-i Kebir-i Maarifi tarafından 16 maddelik nizamname kaleme alınarak fiiliyata konulması için 3 Şubat 1875 tarihinde irade-i seniyye çıktı.¹¹ Ancak Müze-i Hümayun Mektebi çeşitli sebeplerle faaliyete geçemedi.¹²

² BOA. İrade. MSM. 387, 15 Şubat 1846/18 S 1262, lef 2.

³ Fethi Ahmet Paşa hakkında bkz. Davut Hut, "Fethi Paşa", *TDVİA, Ek 1*, 2016, s. 450-451.

⁴ BOA. İrade. ŞD. 547, 19 Ocak 1869/5 L 1285, lef 3, lef 5, lef 6.

⁵ BOA. İrade. ŞD. 547, 19 Ocak 1869/5 L 1285, lef 1, lef 2.

⁶ BOA. İrade. ŞD. 547, 19 Ocak 1869/5 L 1285, lef 8.

⁷ BOA. İrade. Dâhiliye. 41355, 30 Haziran 1869/20 Ra 1286, lef 2.

⁸ Takvîm-i Vekâyi, Defa 1053, 13 Şubat 1869/1 Za 1285.

⁹ BOA. İrade. ŞD. 547, 19 Ocak 1869/5 L 1285, lef 7.

¹⁰ İdris Yücel, *İngiliz ve Fransız Arşivleri Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Arkeolojik Kazılar ve Eski Eser Kaçakçılığı*, Ankara 2017, s. 119-120.

¹¹ BOA. İrade. Dâhiliye. 48663, 3 Şubat 1875/26 Z 1291, lef 1.

¹² İbrahim Serbestoğlu - Turan Açık, "Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayun Mektebi", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6/12, Yaz 2013, s. 167.

1869 tarihli âsâr-ı atıka nizamnamesi 1874, 1884 ve 1906 yıllarında hâsıl olan ihtiyaçlara binâen tadil ve tanzim edildi.¹³ 1881 yılında Müze-i Hümayun müdürlüğüne tayin edilen Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan 1884 âsâr-ı atıka nizamnamesi eski eserlerin yurtdışına çıkarılmasını kati olarak yasakladı.¹⁴

Osman Hamdi Bey Müze-i Hümayunlar müdir-i umûmîliği görevini vefat ettiği 24 Şubat 1910 tarihine kadar sürdürdü.¹⁵ 1883 yılından itibaren Sanayi-i Nefise Mektebi¹⁶ müdürlüğü yaptı. Vefatı üzerine Müze-i Hümayunlar müdir-i umûmîliğine kardeşi Halil Edhem Bey tayin edildi.¹⁷ Halil Edhem Bey uzun yıllar görevde kaldı.

Osmanlı Devleti'nde müzecilik alanında yaptığı kurumsal ve hukukî düzenlemeler ile Osman Hamdi Bey'in müstesna bir yeri vardır. Osman Hamdi Bey Müze-i Hümayunlar müdir-i umûmîliği yaptığı 1881-1910 yılları arasında eski eserlerin ortaya çıkarılması, muhafazası ve sergilenmesinde önemli hizmetler yaptı. Öncelikle Müze-i Hümayun'un işleyişini düzenleyen Müze-i Hümayunlar Nizamname-i Dâhilî'si'ni tanzim etti. Nizamname-i dâhilî 13 Mayıs 1889 tarihinde irade-i seniyye ile yürürlüğe girdi.¹⁸ Osman Hamdi Bey, Nemrut Dağı'nda, Sayda'da ve Lagina'da arkeolojik kazılar yaptı. Buralardaki kazılarda çıkarılan eski eserleri Müze-i Hümayun'da muhafaza ve teşhir etti. Artan eski

¹³ Bu nizamnameler için bkz. Takvîm-i Vekâyi, 1053, 13 Şubat 1869/1 Za 1285; BOA. A. DVN. MKL. 12/5, 16 Nisan 1874/28 S 1291; BOA. A. DVN. MKL. 25/45, 20 Ekim 1884/29 Z 1301; BOA. ŞD. 220/70, Maarif 2/600, 13 Şubat 1906/18 Z 1323. Nizamnameler hakkında ayrıca bkz. Hüseyin Karaduman, "Belgelerle İlk Türk Asâr-ı Atıka Nizamnamesi", *Belgeler*, XXV/29, 2004, s. 73-92; Hüseyin Muşmal, *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*, Kömen Yayınları, Konya 2009, s. 46-64; Hüseyin Türkseven, *Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası ve Müze-i Hümayun'un Kuruluşu*, T. C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010, s. 56-82; Halit Çal, "Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atıka Nizamnameleri", *Vakıflar Dergisi*, 26 (1997), s. 391-395.

¹⁴ Bununla birlikte eski eserlerin 1884 yılından sonra da yurtdışına yasa dışı veya mevcut nizamname hükümlerinin esnetilmesi suretiyle sıklıkla çıkarıldığına dair bilgiler mevcuttur. Bu kapsamdaki bilimsel araştırma ve tartışmalara örnek olarak bkz. İdris Yücel, "Suriye'de Fransız Mandası ve Asar-ı Atıka Araştırmaları", *100. Yılında 1. Dünya Savaşı Sempozyumu*, ATAM Yay., Ankara 2015; İdris Yücel, Biray Çakmak, "Kültürel Mirasın Paylaşımında Küresel Rekabet: Almanya'da Esir Kalan Hitit Sfenks ve Tabletleri", *International Congress on Cultural Heritage and Tourism*, Konya 2017, s. 1025-1033; İdris Yücel, "Between Science and Empire: British and German Competition over Mesopotamian Antiquities in Lisbon", *Mediterranean Historical Review*, 31(2), 2017, p. 165-180.

¹⁵ Osman Hamdi Bey hakkında ayrıca bkz. Filiz Gündüz, "Osman Hamdi Bey", *TDVİA*, 33, 2007, s. 468-469.

¹⁶ 1883 yılında İstanbul'da açılan Sanayi-i Nefise Mektebi hakkında bkz. Fatma Ürekli, "Sanayi-i Nefise Mektebi", *TDVİA*, 36, 2009, s. 93-97.

¹⁷ Halil Edhem Bey hakkında bkz. Semavi Eyice, "Eldem, Halil Ethem", *TDVİA*, 11, 1995, s. 18-21.

¹⁸ BOA. İrade. MMS. 4464, 13 Mayıs 1889/13 N 1306, lef 3.

eser sayısı sebebiyle 1892 yılında Çinili Köşk karşısında iki katlı ve altı salonlu müze binasını inşa ettirdi.¹⁹ 1902 ve 1908 yıllarında yeni binalar inşa edilerek hizmete sokuldu. Osman Hamdi Bey, belirtilen hizmetleri yanında uluslararası kongre ve sergilere katıldı.²⁰ Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne’de yapılacak kazılar için verilen ruhsatnamelerle ilgili olarak Maarif Nezareti’ne mütemadiyen görüş bildirdi. Kazıların yapılması ya da yapılmaması hususunda etkili oldu. Müze-i Hümayun’daki eski eserlerin kataloglarının hazırlanmasında önemli hizmetler yaptı.²¹ Yeterli sayıda uzman müzeci bulunmaması sebebiyle taşrada hâsıl olan ihtiyaca binaen fahrî âsâr-ı atıka memurları görevlendirdi.²² Taşradaki eski eserlerin yurt dışına kaçırılmasına engel olmaya çalıştı. Müdürlüğü esnasında taşrada dikkate değer gelişmeler yaşandı. Konya vilâyeti merkezi Konya’da 1899, Hüdavendigar vilâyeti merkezi Bursa’da 1902 yılında Müze-i Hümayun şubeleri açıldı.²³

Osmanlı Devleti’nin eski eser politikası Tanzimat Dönemi’nden itibaren daha ziyade haricî gelişmelere bağlı olarak teşekkül etti. Hukukî ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasında İngiliz, Fransız ve Almanların ruhsatname alarak kazı yapmaları ve çıkardıkları eski eserleri ülkelerine nakletmeleri etkili oldu. Kısaca diğer birçok alanda olduğu gibi eski eserlerle ilgili gelişmelerde de dış dinamikler, iç dinamikleri harekete geçirdi. Bu sayede müzecilik ve eski eserler alanında önemli gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelere bağlı olarak taşrada mülkî ve askerî memurlar ile ahalide eski eser bilinci yavaş da olsa gelişmeye başladı.

Gediz Kasabasında Askerî Depo İnşası ve Bulunan Eski Eserler

Askerî teşkilâtta yapılan yeni düzenlemeler çerçevesinde, yani *tensîkât-ı cedîde abkâmnca* 1890’lı yıllardan itibaren birçok taşra idarî merkezinde askerî depo inşasına başlandı. İrade-i seniyye ile Gediz kasabasında da askerî depo inşası kararlaştırıldı. *Taksimât-ı mülkiyece* Kütahya sancağına bağlı Gediz kazası merkezi

¹⁹ BOA. İrade. ŞD. 5683, 6 Nisan 1889/5 Şaban 1306, lef 2; 1903-1904/H.1321 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Asr Matbaası, Darü’l-Hilafetü’l-Âliyye, 1321, s. 53.

²⁰ BOA. İrade. MMS. 106/4537, 5 Ağustos 1889/8 Z 1306, lef 3. Bu hususta Maarif Nezareti’nden Maliye Nezareti’ne yazılan tezkire için bkz. BOA. MF. MKT. 111/25, 13 Ağustos 1889/16 Z 1306.

²¹ 1898-1899/H.1316 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü’l-Hilâfetü’l-Âliyye, 1316, s. 508; 1900-1901/H.1318 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü’l-Hilâfetü’l-Âliyye, 1318, s. 50; BOA. İrade. Maarif. 28, 1 Aralık 1895/13 C 1313; BOA. ŞD. 215/36, Maarif 2/143, 23 Ocak 1899/11 N 1316.

²² 1900-1901/H.1318 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü’l-Hilâfetü’l-Âliyye, 1318, s. 565; 1901-1902/H.1319 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü’l-Hilâfetü’l-Âliyye, 1319, s. 49; 1901-1902/H.1319 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü’l-Hilâfetü’l-Âliyye, 1319, s. 50.

²³ Hüseyin Muşmal, “Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi”, *Konya Ansiklopedisi*, 6, Konya Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Konya 2014, s. 7-10.

olan Gediz kasabası 2. Ordu-yı Hümayun Redif 24. Alayı'nın 3. Taburu merkeziydi. 1893 yılında dört bölük üzere tertip edilen Redif 3. Gediz Taburu binbaşısı Salih Efendi idi. 1. Bölük yüzbaşısı İbrahim Ağa, 2. Bölük yüzbaşısı Mustafa Efendi, 3. Bölük yüzbaşısı Süleyman Ağa, 4. Bölük yüzbaşısı Hâfiz Kasım Efendi idi. Ayrıca her bölükte birer mülâzım-ı evvel ile mülâzım-ı sâni görevliydi.²⁴ Her bölük mıntıkası bir redif nahiyesiydi. Gediz kazasında *teşkilât-ı askerîye*ce mülkî nahiyeler yanında dört redif nahiyesi vardı.²⁵

Gediz kasabasında askerî depo inşası için temel atma töreni Temmuz 1893 tarihinde yapıldı. Törende ahali ve memurlar tarafından dualar okundu. Törene katılanlar mutad olduğu üzere üç defa *Padişahım Çok Yaşa* şeklinde dua etti. Hüdavendigâr vilâyeti 19 Temmuz 1893 tarihinde Dâhiye Nezaretî'ne bilgi verdi. Dâhiliye Nezaretî 27 Temmuz 1893 tarihinde Sadaret'e temel atma törenin yapıldığını bildirdi.²⁶ Askerî deponun inşası için eşrâf ile memurlardan oluşan inşaat komisyonu kuruldu. Ahali ve ileri gelenler askerî deponun inşasına maddî katkıda bulundu. Kaza tahrirat kâtibi depo inşaat komisyonu kâtipliği görevini üstlendi.²⁷ Eşrâftan Hacı Ali Ağa depo inşaat komisyonunda yer aldı. Ahaliden yardım toplama, inşaat malzemelerini tedarik etme ve maddî katkıda bulunma hususlarında önemli hizmetleri görüldü. Kasabaya oldukça uzak bir yerden askerî daireye su getirtti.²⁸ Askerî deponun inşası *tarz-ı cedîd üzere* tamamlandı.²⁹

Mahallî idareciler, askerî depo inşasında ihtiyaç duyulan taşları kasabaya bir kilometre mesafede bulunan harabedeki taş ocağından tedarik etmeye karar verdi. Harâbede açılan taş ocağında bazı eski eserler bulundu. Eski eserlerin oldukça süslü ve içleri boş mermer küpler ile büyük mermerlerden ibaret olduğu anlaşıldı. Eski eserler hemen askerî daireye götürülerek koruma altına alındı. Kazadaki zâbitlerin bilgi vermesi üzerine Kütahya redif livâhı 2. Ordu Müşirliği

²⁴ 1893-1894/H.1311 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 20, Matbaa-ı Vilâyet, Bursa, s. 194.

²⁵ 1871-1908 yılları arasında Gediz kazasında *taksimât-ı mülkiye*ce Şabhâne nahiyesi vardı. Kazada *teşkilât-ı askerîye*ce 1899 yılında Merkez, Karaağaç, Yeniköy ve Şabhane nahiyeleri mevcuttu (BOA. DH. SNM. 4/105, 9 Mart 1898/15 L 1315, lef 9/1-lef 9/3; Biray Çakmak, *Taşra İdaresinde Osmanlı Merkezîyetçiliği Gediz'de Kazâ İdaresi ve Sorunları*, Hitabevi Yayınları, Ankara 2019, s. 36-39).

²⁶ BOA. DH. MKT. 96/35, 27 Temmuz 1893/13 M 1311; 1894-1895/H.1312 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 21, Matbaa-ı Vilayet, Bursa, s. 356.

²⁷ Askerî depo inşaat komisyonu kâtipliği yapan kaza tahrirat kâtibi Hacı Mustafa Efendi'nin yardım paralarından 10000 kuruştan fazlasını zimmetine geçirdiğine yönelik iddialara dair bkz. BOA. DH. MKT. 2493/90, 5 Haziran 1901/17 S 1319.

²⁸ Bu hizmetlerine karşılık Hüdavendigâr Vilâyeti 29 Mayıs 1906 tarihinde Dâhiliye Nezaretî'ne Hacı Ali Ağa'nın kapıcıbaşılık rütbesi ile ödüllendirilmesi gerektiğini bildirdi. Dâhiliye Nezaretî 19 Haziran 1906 tarihinde Sadaret'e *icrâ-yı icâbına* dair tahrirat yazdı (BOA. DH. MKT. 1092/20, 19 Haziran 1906/26 R 1324).

²⁹ 1906-1907/H.1324 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, Matbaa-ı Vilayet, Bursa, s. 444.

vasıtasıyla Seraskerlik'den gereği hususunda emir talep etti. Serasker Rıza Paşa 13 Haziran 1893 tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne tezkire ile bilgi verdi.³⁰ Bunun üzerine gereğinin yapılmasına dair irade-i seniyye çıktı. Eski eserlerin mahallinde muhafaza altına alınması gerektiği Kütahya redif livâlîğine bildirildi. Seraskerlik 19 Haziran 1893 tarihinde Maarif Nezareti'ne tezkire ile bilgi verdi.³¹ Maarif Nezareti tezkireyi 22 Haziran 1893 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğüne havale etti. Gelişmeleri naklederek gereğinin yapılmasını istedi.³² Müze-i Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey 19 Temmuz 1893 tarihinde Maarif Nezareti'ne cevap verdi. Çıkan eski eserlerin kıymet ve önemlerinin takdir edilebilmesi için fotoğraflarının çektilirerek gönderilmeleri gerektiğini, Hüdavendigâr vilayeti merkezi Bursa'da fotoğrafçı bulunmasının mümkün olduğunu, gereği için ilgililere emir verilmesinin elzem bulunduğunu bildirdi. İlaveten asar-ı atika nizamnamesine aykırı olarak taş ocağı açtırılan harâbe hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi gerektiğini ifade etti.³³ Maarif Nezareti 5 Aralık 1893 tarihinde Osman Hamdi Bey'in cevabını Hüdavendigâr vilâyetine bildirdi.³⁴ Ancak eski eserlerin fotoğrafını çektilirmek Bursa'da fotoğrafçılık yapan Ermeni Papasyan Efendi'nin on beş Osmanlı lirası gibi yüksek bir ücret istemesi sebebiyle mümkün olamadı.³⁵ Hüdavendigâr vilâyeti maarif müdürlüğü ücreti fâhiş buldu. Liva merkezi Kütahya'da ressam bulunabilmesi hâlinde eski eserlerin fotoğraflarının aldirılarak İstanbul'a gönderilmesi ya da eski eserlerin Bursa'ya kadar taşıma masrafının tespit edilerek Bursa'da aldirılacak fotoğraf masrafından düşük olması hâlinde eski eserlerin Bursa'ya göndertilmesi yahut malum ölçek ile kara kalem resimlerinin yaptırılarak gönderilmesi şıklarından birinin tercih edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirdi. Yapılacak tercihe göre gereğinin yapılması hususunun Kütahya mutasarrıflığına bildirilmesinin zaruri olduğunu, her halükarda yapılacak masrafın sarfı için izin verilmesi hususunun Maarif Nezareti'ne bildirilmesi gerektiğini beyan etti. Hüdavendigâr vilâyeti 24 Ocak 1894 tarihinde Maarif Nezareti'ne bilgi verdi. Hüdavendigâr vilâyeti *ol vechle mezkeür mutasarrıflığa tebliğ-i madde olunmağın* şeklinde ilave beyanda bulunarak gereğinin yapılmasını istedi.³⁶ Maarif Nezareti 31 Ocak 1894 tarihinde evrakı Muhasebe kalemine havale etti. Muhasebe kalemi 12 Şubat 1894 tarihinde eski eserlerin Bursa'ya getirilerek fotoğraflarının çektilirilmesi için onbeş Osmanlı lirasına ihtiyaç olduğunun Hüdavendigâr vilâyetinin 24 Ocak 1894

³⁰ BOA. Y.PRK. ASK. 91/64, 13 Haziran 1893/28 Za 1310, lef 1.

³¹ BOA. MF. MKT. 175/8, 15 Temmuz 1893/1 M 1311.

³² BOA. MF. MKT. 175/8, 15 Temmuz 1893/1 M 1311.

³³ BOA. MF. MKT. 179/168, 6 Eylül 1893/24 S 1311.

³⁴ BOA. MF. MKT. 188/146, 5 Aralık 1893/26 Ca 1311.

³⁵ BOA. MF. MKT. 196/83, 20 Şubat 1894/14 Ş 1311.

³⁶ BOA. MF. MKT. 196/83, 20 Şubat 1894/14 Ş 1311.

tarihli tahriratında ifade edildiğini, onbeş liranın sarfı için tahsisat bulunduğunu, öncelikle Müze-i Hümayun müdürlüğünden görüş istenmesinin uygun olduğunu ifade etti. 20 Şubat 1894 tarihinde Maarif Nezareti Müze-i Hümayun müdürlüğüne tezkire yazarak öncelikle üç şıktan birinin tercih edilmesi gerektiğini bildirdi. İlâveten onbeş liranın sarfına izin verilmeden önce Müze-i Hümayun müdürlüğünün görüşünün alınması gerektiği yönünde Muhasebe kaleminden mütalaada bulunulduğunu bildirildi.³⁷ Müze-i Hümayun müdürü 26 Şubat 1894 tarihinde Maarif Nezareti'ne cevap verdi. Söz konusu eski eserlerin fotoğraflarını çektirmenin oldukça masraflı olduğunu, Hüdavendigâr vilâyeti maarif müdürlüğünün de ifade ettiği üzere eski eserlerin kara kalem ile resimlerinin yaptırılmasının *husûl-ı maksad* için yeterli olacağını, dolayısıyla daha az masraf yapılacağını, bu şekilde gereğinin yapılmasının uygun olduğunu, ayrıca eski eserlerin mahiyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için üzerlerindeki yazı, tasvir ve süsleme şekilleri hakkında bir tarifname tertip edilerek en kısa sürede gönderilmesi gerektiğini, yapılacak masrafın daha sonra Müze-i Hümayun bütçesinden karşılanmak üzere mahallî maarif hâsılatından ödenmesi, miktarının bildirilmesi hususlarının mahalline bildirilmesi gerektiğini beyan etti. Müze-i Hümayun müdürü bu meselede en dikkat çeken hususun eski eser harabesinde taş ocağı açtırılması olduğunu, bu durumun asar-ı atika nizamnamesine aykırı bulunduğunu, buna dair 19 Temmuz 1893 tarihli cevabî arızada taş ocağı açtırılan harabe hakkında bilgi verilmesi istendiği halde herhangi bir bilgi verilmediğini, dolayısıyla konuyla ilgili de bilgi verilmesi gerektiğinin Hüdavendigâr vilâyetine tekrar bildirilmesi gerektiğini ifade etti.³⁸ İlgili evrak 27 Şubat 1894 tarihinde tekrar Muhasebe kalemine havale edildi. Muhasebe kalemi 5 Mart 1894 tarihinde eski eserlerin kara kalem resimlerinin yaptırılması; yazı, tasvir, süslerihakkında bilgi veren bir tarifname kaleme alınması ve her ikisinin İstanbul'a gönderilmesi gerektiği, mahallince maarif sandığından yapılacak masrafın Müze-i Hümayun bütçesinden karşılanması hususlarının Müze-i Hümayun tarafından beyan edildiğini tekrarlayarak masraf senedinin gönderilmesi gerektiğini ifade etti. Evrak 7 Mart 1894 tarihinde Mektûbî

³⁷ BOA. MF. MKT. 196/83, 20 Şubat 1894/14 Ş 1311.

³⁸ BOA. MF. MKT. 200/25, 12 Nisan 1894/6 L 1311. 1884 tarihli asar-ı atika nizamnamesinin 5. maddesi, *ashâbı uhdelerinde(ki) arâzide bilâ-ruhsat keşf olunacak âsar-ı atikayı ve ebniye ve turuk-ı kadime âsarını ve kal'a divârlarını ve burc ve istibkâmları ve hamam ve mezarları ve sâ'ireyi yürütmeleri ve parçalayub tabrih itmeleri ve âsar-ı 'atıkaya sirâyet-i mazarrata sebeb ve vesîle-i bidâr idilmemek üzere harâbeleden rub' kilometro mesâfede kireç ocakları inşâsı ve âsar-ı atika kurbunda bunların ziyâ'ını mücib olabilecek her nev' inşâ'ât ve amelîyât icrâsı ve yıkılmış ebniye-i atikanın yerde yatan taşların kaldırılması ve ölçek ve resim ve kalıplarını almak için ve'l-hâsil her ne maksada mebnî olur ise olsun ebniye-i kadimeye iskele kurulması ve ebniye ve âsar-ı atikayı gerek kâmilen ve gerek kısmen isti'mâlleri takdîrinde derhâl zâ'iyi' olmasa bile mesken ittihâzı ve hubûbât ve un ve saman vaz'ı ve havuz ve yalak ve çeşme ve sâ'ire makâmında isti'mâli katî'yyen memnû'dur* şeklinde idi (BOA. A. DVN. MKL. 25/45, 20 Ekim 1884/29 Z 1301).

kalemine havale edildi.³⁹ Maarif Nezareti 12 Nisan 1894 tarihinde Hüdavendigar vilâyetine bilgi vererek gereğinin yapılmasını emretti.⁴⁰

Maarif Nezareti 12 Nisan 1894 tarihli tahrirat gönderilmeden önce Müze-i Hümayun müdürlüğünün 26 Şubat 1894 tarihli mütalaasını telgrafla hemen mahalline bildirdi. Zira Kütahya livası redif kumandanlığı, Seraskerlik'e Gediz kasabasında askerî daire tarafından muhafaza altında bulundurulmakta olan eski eserlerin Bursa'ya gönderilmek üzere Kütahya mutasarrıflığı tarafından talep edildiğini bildirdi. Seraskerlik 28 Şubat 1894 tarihinde Maarif Nezareti'ne bilgi vererek yapılması gerekeni sordu.⁴¹ Bunun üzerine Maarif Nezareti, evrakı 3 Mart 1894 tarihinde Muhasebe kalemine havale etti. Muhasebe kalemi 11 Mart 1894 tarihinde eski eserlerle ilgili Hüdavendigar vilâyetinden gelen tahrirat üzerine Müze-i Hümayun müdürlüğünden görüş istendiğini, Müze-i Hümayun müdürlüğünün eski eserlerin öncelikle kara kalem ile resimlerinin yaptırılarak gönderilmesi gerektiği yönünde görüş bildirdiğini, Hüdavendigar vilâyetine tahriratla bilgi verilmek üzere olduğunu, bu esnada Seraskerlik tarafından Maarif Nezareti'ne eski eserlerin Bursa'ya gönderilmek üzere Kütahya mutasarrıflığı tarafından talep edildiğinin bildirildiğini, mütalaa istenmek üzere tezkirenin Müze-i Hümayun müdürlüğüne gönderilmesi gerektiğini beyan etti.⁴² Seraskerlik'in tezkiresi ve Muhasebe kaleminin derkenarı 27 Mart 1894 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğüne gönderildi. Müdürlük 27 Mart 1894 tarihinde Maarif Nezareti'ne görüşünü bildirdi. 26 Şubat 1894 tarihinde eski eserlerin kara kalem resimleri ile tarifnamesinin gönderilmesi gerektiğinin Maarif Nezareti'ne bildirildiğini, ancak eski eserlerin mahallinde kara kalem resimlerinin aldırılmasının mümkün olmadığını, bu sebeple eserlerin Bursa'ya nakledilmek üzere Kütahya sancağı mutasarrıflığı tarafından talep edildiğini, eski eserlerin değerli şeyler olduğunun yapılan muhabereden anlaşıldığını, eski eserlerin kara kalem resimlerinin yaptırılması için kaza merkezi Gediz'den liva merkezi Kütahya'ya, Kütahya'dan vilayet merkezi Bursa'ya nakledilmeleri gerektiğini bildirdi.⁴³ Bunun üzerine evrak 29 Mart 1894 tarihinde tekrar Muhasebe kalemine gönderildi. Muhasebe kalemi 14 Nisan 1894 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğünün mütalaasına göre eski eserlerin Bursa'ya gönderilmesi için Kütahya mutasarrıflığına teslim edilmesine dair Kütahya redif kumandanlığına emir verilmesi hususunun Seraskerlik ve Hüdavendigar vilâyetine ayrıca bildirilmesi, yapılacak taşıma masrafinin daha sonra Müze-i Hümayun müdürlüğü tahsisatından karşılanmak üzere mahallince maarif hisse-i

³⁹ BOA. MF. MKT. 200/25, 12 Nisan 1894/6 L 1311.

⁴⁰ BOA. MF. MKT. 200/25, 12 Nisan 1894/6 L 1311.

⁴¹ BOA. MF. MKT. 203/1, 26 Nisan 1894/20 L 1311.

⁴² BOA. MF. MKT. 203/1, 26 Nisan 1894/20 L 1311.

⁴³ BOA. MF. MKT. 203/1, 26 Nisan 1894/20 L 1311.

ianesi Dersaadet hissesinden sarf edilmesi, senedinin Maarif Nezareti'ne gönderilmesi yönünde Hüdavendigâr vilâyetine bilgi verilmesi gerektiği yönünde görüş bildirdi.⁴⁴ Maarif Nezareti 26 Nisan 1894 tarihinde Seraskerlik ile Hüdavendigâr vilâyetine bilgi vererek gereğinin yapılmasını istedi.⁴⁵ Daha sonra eski eserler Kütahya mutasarrıflığına teslim edildi. Kütahya mutasarrıflığı eski eserleri Bursa'ya gönderdi. Vilâyet merkezi Bursa'da yaptırılan kara kalem resimler Maarif Nezareti vasıtasıyla Müze-i Hümayun müdürlüğüne ulaştırıldı.

Gediz Kasabasında Bulunan Diğer Eski Eserler Ve Müze-i Hümayuna Nakli

Gediz kasabası yakınındaki harabede açtırılan taş ocağında Haziran 1893 tarihinde tesadüfen çıkan içi boş mermer küplerle büyük mermerler dışında 1897 yılında kadın heykelleri bulundu. Hüdavendigâr vilâyeti 13 Mart 1897 tarihinde Maarif Nezareti'ne Gediz kasabası yakınındaki harabede iki adet mermer kadın heykeli bulunduğunu, heykellerin muhafazası edilmesi, bulunma ihtimali olan diğer eski eserler için gerekli keşiflerin yapılması, netice hakkında bilgi verilmesi hususlarında Gediz kaymakamlığına tebligatta bulunulduğuna dair Kütahya mutasarrıflığından bilgi verildiğini, vilâyet maarif müdürlüğü mütalaası üzerine telgrafla bildirdi.⁴⁶ Hüdavendigâr vilâyetinin telgrafı 15 Mart 1897 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğüne havale edildi. Müze-i Hümayun müdürlüğü 16 Mart 1897 tarihinde heykellerin, mahiyetleri anlaşılacak üzere resimlerinin yaptırılarak gönderilmesi, Hüdavendigâr vilâyetine cevap yazılması gerektiğini beyan etti.⁴⁷ Evrak 18 Mart 1897 tarihinde Mektûbî kalemine verildi.⁴⁸ Maarif Nezareti 20 Mart 1897 tarihinde Hüdavendigâr vilâyetine, heykellerin kara kalem resimlerinin gönderilmesi gerektiğini bildirdi.⁴⁹ Daha sonra Hüdavendigâr vilâyeti Kütahya mutasarrıflığına aynı şekilde gereğini emretti. Neticede mahallinde mermer kadın heykellerinin kara kalem resimleri yaptırıldı. Hüdavendigâr vilâyeti kara kalem resimleri 11 Mayıs 1897 tarihinde Maarif Nezareti'ne göndererek gereğinin yapılmasını, netice hakkında bilgi verilmesini istedi.⁵⁰ İlgili evrak 27 Mayıs 1897 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğüne havale edildi. Müze-i Hümayun müdürlüğü gönderilen kara kalem resimleri inceledi. Kara kalem resimlerden birinin gösterdiği kadın heykelinin değerli olduğuna, Müze-i Hümayun müdürlüğüne gönderilmesi gerektiğine, bu

⁴⁴ BOA. MF. MKT. 203/1, 26 Nisan 1894/20 L 1311.

⁴⁵ BOA. MF. MKT. 203/1, 26 Nisan 1894/20 L 1311.

⁴⁶ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 1.

⁴⁷ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 1.

⁴⁸ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 1.

⁴⁹ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314.

⁵⁰ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 3.

heykelin demiryolu istasyonlarından birine nakledilerek Müze-i Hümayun müdürlüğüne teslim edilmek üzere Haydar Paşa istasyonuna gönderilmesine, gelişmeler hakkında bilgi verilmesine, nakliye masrafının mahallî maarif hâsılâtından karşılanmasına, Müze-i Hümayun bütçesinden mahsup edilmek üzere evrakının gönderilmesine, gereği hususunda Hüdavendigâr vilâyetine bilgi verilmesine karar verdi.⁵¹ Müze-i Hümayun müdürlüğü Maarif Nezareti'ne kararını 31 Mayıs 1897 tarihinde tahriratla bildirdi. Evrak 3 Haziran 1897 tarihinde Muhasebe kalemine verildi. Muhasebe klemi 17 Haziran 1897 tarihinde Hüdavendigâr vilâyetine gereği için tahrirat yazılması amacıyla evrakın Mektûbî kalemine verilmesi yönünde görüş bildirdi.⁵² Evrak 19 Haziran 1897 tarihinde Mektûbî kalemine havale edildi.⁵³ Maarif Nezareti 5 Temmuz 1897 tarihinde Hüdavendigâr vilâyetine bilgi vererek gereğinin yapılmasını emretti.⁵⁴ Bunun üzerine Hüdavendigâr vilâyeti Maarif Nezareti'nin 5 Temmuz 1897 tarihli tahriratına 14 Ekim 1897 tarihinde cevap verdi. Kütahya mutasarrıflığına gereğinin yapılması hususunda emir verildiğini, kadın heykelinin Kütahya'ya getirildiğini, nakliye masrafının Gediz'den Kütahya demiryolu istasyonuna kadar on kuruş, Kütahya istasyonundan Haydar Paşa istasyonuna kadar seksen bir kuruş on pare olduğunu, heykelin sandık içine konularak demiryolu idaresine teslim edildiğini, nakliye masrafı miktar ve müfredatını gösteren pusula ile Ziraat Bankası şubesinden alınan makbuz senedinin gönderildiğini bildirerek heykelin Haydar Paşa istasyonundan aldırılarak Müze-i Hümayun müdürlüğüne teslim edilmesi gerektiğini ifade etti.⁵⁵ Evrak 18 Ekim 1897 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğüne havale edildi. Müze-i Hümayun müdürlüğü 11 Aralık 1897 tarihinde Maarif Nezareti'ne Kütahya'dan demiryolu ile gönderilen bu heykelin Haydar Paşa demiryolu idaresinden teslim alındığını, Romalılar Devri'ne ait güzide eserlerden olduğunu, Müze-i Hümayuna konularak teşhir edilmeye başlandığını bildirdi. Evrak 14 Aralık 1897 tarihinde Muhasebe kalemine havale edildi.⁵⁶ Maarif Nezareti 8 Ocak 1898 tarihinde Hüdavendigâr vilâyetine 14 Ekim 1897 tarihli tahriratla gönderildiği bildirilen bu heykelin Müze-i Hümayun müdürlüğüne ulaştığını, *Romalılar Devrinin güzide masnû'âtından olduğunun* anlaşıldığını, teşhir edilmeye başlandığını bildirdi.⁵⁷

⁵¹ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 3.

⁵² BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 3.

⁵³ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 3.

⁵⁴ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314.

⁵⁵ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 5.

⁵⁶ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314, lef 5.

⁵⁷ BOA. MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314.

Gediz Kazasında Bulunan Altın Ve Gümüş Sikkeler

Gediz kazasında bulunan kadın heykelleri ile mermer küpler yanında ele geçirilen sikkeler de merkez ve taşra arasında yazışmalara konu oldu. Osmanlı Devleti kazada bulunan sikkelerin muhafaza altına alınması, Müze-i Hümayun'da teşhir edilmesine kayıtsız kalmadı. Taşra bürokrasisi ile ahali de benzer bir tutum sergiledi.

1893 yılında Gediz kazası Yukarıkaraca köyü ahalisinden Halil'in Ortayaka mevkiinde bulunan tarlasında eşi Fatma Hatun, Zento tabir olunan meskûkât-ı atika buldu. Altın sikke Halil tarafından Uşak kasabasında bir Hıristiyanaya satılmak üzereyken ele geçirildi. Gediz kaymakamlığı Kütahya mutasarrıflığını bilgilendirdi. Kaymakamlık, altın sikkeye 60 kuruş değer takdir edildiğini, asar-ı atika nizamnamesinin 3. maddesi gereğince 60 kuruşun 1/3'ünün devlete, 2/3'ünün arazi sahibine verilmesi, sikke bulunan mevkide kazı yapılması gerektiğini, arazide mahsul bulunduğ u için hasattan sonra kazı yapılmasının uygun görüldüğ ünü bildirdi. Kütahya mutasarrıflığı, Hüdavendigâr vilayetine asar-ı atika nizamnamesinin 7. ve 14. maddeleri gereğince bulunan altın sikkenin yarısının arazi sahibi Halil'e verilmesi gerektiğini, ancak kazı izni alınmadan bulunan meskûkâttan arazi sahibine hisse verilmemesi hususunda Maarif Nezareti'nin tahrirâtı bulunduğ unu, Halil'in arazisinde kazı yapmaması temin edilerek altın sikkenin kaymakamlık tarafından muhafaza altına alınması ve tedkikat yapılması gerektiğ inin kaymakamlığ a bildirildiğ ini beyan etti. Hüdavendigâr vilayeti, tahrirâtı vilayet maarif müdürlüğ üne havale etti. Maarif müdürlüğ ü, bulunan tüm asar-ı atikanın Müze-i Hümayun müdürlüğ üne ait olduğ unu, buna rağmen bazı yerlerde hâlâ mevzuata aykırı olarak arazi sahiplerine hisse verilmekte bulunduğ unu, nezaretten izin alınmadıkça bulunan asar-ı atikadan kimseye hisse verilmemesi hususunda Şura-yı Devlet kararı olduğ unu ve kararın nezaret tarafından 10 Ağustos 1893 tarihinde vilayete bildirildiğ ini, dolayısıyla sikkenin acilen vilayete gönderilmesi hususunda mutasarrıflığ a bilgi verilmesi gerektiğ ini, *âsar-ı atikanın hafriyât ve taharriyâtı* hukukunun nezarete ait olduğ unu, sikke bulunan mevkide kazı yapıp yapılmaması hususunun Maarif Nezareti'ne sorulması gerektiğ ini ifade etti. Bunun üzerine Hüdavendigâr vilayeti kısa süre sonra Kütahya mutasarrıflığ ına gereğ ini bildirdi.⁵⁸ Vilayet 24 Eylül 1893 tarihinde Maarif Nezareti'ne durumu arzetti.⁵⁹ Maarif Nezareti 16 Kasım 1893 tarihinde usul gereğ i Müze-i Hümayun müdürlüğ ünden görüş istedi.⁶⁰ Müze-i Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey 21 Kasım 1893 tarihinde Maarif Nezareti'ne cevap verdi. Altın sikkenin meskûkât-ı atikadan olup olmadığ ını, meskûkât-ı atikadan ise ne kadar kıymeti

⁵⁸ BOA. MF. MKT. 189/83, 11 Aralık 1893/2 C 1311, lef 1.

⁵⁹ BOA. MF. MKT. 189/83, 11 Aralık 1893/2 C 1311, lef 1.

⁶⁰ BOA. MF. MKT. 186/122, 16 Kasım 1893/7 Ca 1311.

haiz olduğunu takdir etmek için altın sikkenin görülmesi gerektiğini, yapılacak tetkikata göre altın bulunan mevkide kazı yapıp yapılamayacağına kara verilebileceğini, altın sikkenin acilen gönderilmesi gerektiğini ifade etti.⁶¹ Maarif Nezareti 11 Aralık 1893 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gereğini emretti.⁶²

Hüdavendigâr vilayeti 11 Kasım 1902 tarihinde Maarif Nezareti'ne, Saruhan sancağına bağlı Demirci kazası Yaygın köyü ahalisinden Kalaycıoğlu Mustafa, Arıkoğlu Mustafa ve Hacıların Şerifin oğlunun Gediz kazası Orhanlar köyü⁶³ hududunda mutasarrıf oldukları Mezarüstü isimli mevkide on beş kadar meskûkât-ı atıka bularak şahıslara sattıklarının Demirci kazası kaymakamlığı tarafından haber alındığını, kaymakamlık tarafından mahalline gidilerek meskûkâtın ahzedildiğinin Saruhan mutasarrıflığı tarafından bildirildiğini, ilgili yerde başka meskûkât bulunması ihtimaline karşı başkaları tarafından ruhsatsız kazı yapılmaması için tedbir alınması hususunda Saruhan mutasarrıflığına cevap yazıldığının vilayet maarif müdürlüğü tarafından ifade edildiğini bildirdi.⁶⁴ Maarif Nezareti evrakı 2 Aralık 1902 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğüne havale etti. Müze-i Hümayun müdürlüğü 21 Ocak 1903 tarihinde meskûkâtın Müze-i Hümayun'a gönderilmesi, kazı yapılmasına izin verilmemesi hususlarında Hüdavendigâr vilayetine cevap yazılması gerektiğini ifade etti.⁶⁵ Maarif Nezareti 27 Ocak 1903 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gereğini emretti.⁶⁶ Hüdavendigâr vilayeti Aydın vilayetine gereğinin yapılmasını bildirdi.

Aydın vilayeti 28 Ocak 1903 tarihinde Maarif Nezareti'ne Demirci kazası Yaygın köyüne yarım saat mesafede köy ahalisinden Tiryakioğlu Osman'ın tarlasında bulunan beş adet meskûkâttan ikisinin mahallinde alıkonduğunu, ikisi altın ve biri gümüş üç sikkenin gönderildiğinin Saruhan mutasarrıflığından bildirildiğini, Aydın vilayeti maarif müdürlüğü tarafından yapılan tetkikatta altın sikkelerin III. Murat ve III. Mehmet dönemlerine ait, gümüş sikkenin Macar sikkesi olduğunun anlaşıldığını, üç sikkenin postaya teslim edilerek gönderildiğini, diğer ikisinin Müze-i Hümayuna gönderilmek üzere mahallinden istendiğini bildirdi.⁶⁷ Evrak 8 Şubat 1903 tarihinde Muhasebe kalemine havale edildi. Muhasebe kalemi 23 Şubat 1903 tarihinde üç adet sikkenin postahanedен aldırıldığını ifade ederek Müze-i Hümayuna memur-ı mahsus ile gönderilmesi ve alındıktan sonra sikkelerin hangi zamana ait olduğu ve kıymeti hakkında bilgi

⁶¹ BOA. MF. MKT. 189/83, 11 Aralık 1893/2 C 1311, lef 2.

⁶² BOA. MF. MKT. 189/83, 11 Aralık 1893/2 C 1311, lef 3.

⁶³ Bu köyde 1899 yılında 29 hane, 240 nüfus vardı (1898-1899/H.1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1316, s. 365).

⁶⁴ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 1.

⁶⁵ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 1.

⁶⁶ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 2.

⁶⁷ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 3.

verilmesi gerektiği yönünde görüş bildirdi. Evrakı 28 Şubat 1903 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif görüştüktan sonra Müze-i Hümayun müdürlüğüne havale etti. Müze-i Hümayun müdürlüğü 14 Mart 1903 tarihinde iki altın sikkenin Osmanlı parası, gümüş meskûkâtın kadim Almanya sikkesi olduğunu, kıymetlerinin mecdî yirmi kuruş itibarıyla 140 kuruş takdir edildiğini, teşhire şayan bulduklarını, diğer iki sikkenin gönderilmesi hususunun Aydın vilayetine yazılması gerektiğini ifade etti.⁶⁸ Maarif Nezareti 29 Mart 1903 tarihinde gereğini Aydın vilayetine bildirdi.⁶⁹ Aydın vilayeti 20 Mayıs 1903 tarihinde Maarif Nezareti'ne talep edilen sikkelerin *bir çıkan derûnunda postaya teslîmen irsâl olunduğunu* bildirdi.⁷⁰ 30 Mayıs 1903 tarihinde evrakın havale edildiği Muhasebe kalemi 15 Haziran 1903 tarihinde iki sikkenin postahanedan aldırıldığını, teslim edilmek üzere memur ile gönderilmesi, hangi zamana ait ve kıymetinin ne olduğunun bildirilmesi hususlarının Müze-i Hümayuna yazılması gerektiğini beyan etti. 18 Haziran 1903 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif iki sikkeyi muayene ederek *memûr-ı mahsusa tevdi'en* Müze-i Hümayun müdürlüğüne gönderilmesi gerektiğine karar verdi. 22 Haziran 1903 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğü altın sikkenin Kanunî Sultan Süleyman devrine, gümüş sikkenin Macar sikkesi ve her ikisinin kıymetinin 80 kuruş olduğunu beyan etti.⁷¹ Maarif Nezareti 8 Ağustos 1903 tarihinde Aydın vilayetine bilgi verdi.⁷² 8 Ekim 1903 tarihinde de Hüdavendigâr vilayeti Maarif Nezareti'nin 22 Şubat 1903 tarihli arzısına cevap verdi. Aydın vilayeti ile yapılan muhaberat neticesinde üçü altın, ikisi gümüş olmak üzere beş sikkenin 28 Ocak 1903 ve 20 Mayıs 1903 tarihli tahriratlar ile gönderildiğinin bildirildiğini beyan etti.⁷³

Gediz kazası ahalisinden Pürmecioğlu Mustafa 7 Mayıs 1903 tarihinde Sadaret'e telgrafla Üçbaş köyünde önceki yıllarda bulunan büyük bir küp ve define hakkında Hüdavendigâr vilayetine ihbarda bulunduğunu, vilayetin tahkikat için Gediz kazasında bulunan liva tahrirat müdürüne gereğini yapması hususunda emir verdiğini, yapılan tahkikatta küpün boş olarak ortaya çıkarılarak kaymakamlığa teslim edildiğini, ancak kaymakamla mal müdürünün görevlerini layıkıyla yapmadıklarını, eski eserleri saklayan Pazarzade Hacı Ali Ağa'yı himaye ettiklerini, küp ve definenin kaybedilmesinin muhtemel olduğunu, eski eserlerin muhtekirlerin elinden alınması için gereğinin yapılması amacıyla kazaya tahkik memuru gönderilmesi gerektiğini ifade etti.⁷⁴ Sadaret, telgrafı gereği için

⁶⁸ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 3.

⁶⁹ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 4.

⁷⁰ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 5.

⁷¹ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 5.

⁷² BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 6.

⁷³ BOA. MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320, lef 7.

⁷⁴ BOA. DH. MKT. 709/64, 18 Mayıs 1903/20 S 1321, lef 1.

Dâhiliye Nezareti'ne havale etti. Dâhiliye Nezareti 18 Mayıs 1903 tarihinde Hüdavendigâr vilâyetine bilgi vererek tahkikat yapmasını emretti.⁷⁵ Pürmecioğlu Mustafa, kısa süre sonra Maarif Nezareti'ne ve Müze-i Hümayun müdürlüğünede ihbar telgrafları çekti. Gediz kazasında bir köylü tarafından toprak altından içinde 250 kıyye altın sikke ile dolu büyük bir küp bulunduğunu, eşraftan Pazarzade Hacı Ali Ağa'nın küpü gizlice hile ve desise ile ele geçirdiğini, bu suretle milyonlara sahip olduğunu ihbar etti. Durumu Kütahya mutasarrıflığına bildirdiğini, liva merkezinden gönderilen tahkik memuru vasıtasıyla küpün ortaya çıkarıldığını, Hacı Ali Ağa'nın servet ve nüfuzunu kullanarak küpü tekrar ele geçirdiğini iddia etti. Maarif Nezareti telgrafı 27 Haziran 1903 tarihinde Müze-i Hümayun müdürlüğüne havale etti. Müze-i Hümayun müdürlüğü 4 Temmuz 1903 tarihinde iddianın tahkiki hususunda Hüdavendigâr vilâyetine emir verilmesi gerektiğini ifade etti.⁷⁶ Maarif Nezareti 9 Ağustos 1903 tarihinde Hüdavendigâr vilâyetine gerekli tahkikatı yapmasını emretti.⁷⁷

Kazadaki Eski Eserlere Yönelik Yabancıların İlgisi

19. yüzyıl sonlarından itibaren yabancılar da Gediz kazasındaki eski eserlere ilgi göstermeye başladı. Oxford Üniversitesi âsâr-ı kadîme muallimi Anders, mevcut ve mahsus bulunan eski eserleri görmek, bazı eski eserlerin üzerindeki yazıların kopyasını almak için Gediz, Uşak ve Şabhaneye taraflarına gitmek istediğini İngiltere Bursa Konsolosu vasıtasıyla Hüdavendigâr vilâyetine bildirdi. Vilayetten ruhsat ve maiyetine zabtiye verilmesini istedi. Hüdavendigâr vilâyeti 19 Ağustos 1898 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden, Anders'e ruhsat ve zabtiye verilip verilmemesine dair bilgi istedi.⁷⁸ Dâhiliye Nezareti 21 Ağustos 1898 tarihinde Sadaret'e bilgi verdi. Sadaret'ten gereğinin yapılması için emir istedi.⁷⁹ Bunun üzerine Sadaret 25 Ağustos 1898 tarihinde arz tezkiresi ile II. Abdülhamit'ten irade-i seniye talep etti. 4 Eylül 1898 tarihinde Anders'e ruhsat verilmesine dair irade-i seniye çıktı.⁸⁰ Sadaret 6 Eylül 1898 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne irade-i seniyenin çıktığını, Hüdavendigâr vilâyetine bilgi verilmesi gerektiğini bildirdi. Dâhiliye Nezareti 14 Eylül 1898 tarihinde Hüdavendigâr vilâyetine irade-i seniyenin çıktığını bildirerek gereğinin yapılmasını emretti.⁸¹ Dâhiliye Nezareti aynı tarihte Hüdavendigâr vilâyetine Anders'in hareketlerinin

⁷⁵ BOA. DH. MKT. 709/64, 18 Mayıs 1903/20 S 1321, lef 2.

⁷⁶ BOA. MF. MKT. 724/57, 9 Ağustos 1903/15 Ca 1321, lef 1.

⁷⁷ BOA. MF. MKT. 724/57, 9 Ağustos 1903/15 Ca 1321, lef 2.

⁷⁸ BOA. İrade. Hariciye. 8, 4 Eylül 1898/17 R 1316.

⁷⁹ BOA. DH. MKT. 2093/117, 21 Ağustos 1898/3 R 1316; BOA. İrade. Hariciye. 8, 4 Eylül 1898/17 R 1316, lef 2.

⁸⁰ BOA. İrade. Hariciye. 8, 4 Eylül 1898/17 R 1316, lef 3.

⁸¹ BOA. DH. MKT. 2106/28, 14 Eylül 1898/27 R 1316.

gizlice takip edilmesini emretti. Olumsuz hareketi görülmesi halinde şifre ile bilgi verilmesi gerektiğini bildirdi.⁸²

1906 yılında da İngiltere Hariciye Nezareti müsteşarı Lord Percy Gediz kazasındaki hisar harabelerini ziyaret etti.⁸³ Osmanlı Devleti ziyarete ihtimam göstererek yakından takip etti.

Sonuç

Gediz kasabasında 1893 ve 1897 yıllarında tesadüfen eski eserlerin ve 1893, 1902 ve 1903 yıllarında sikkelerin bulunması emsalsiz değildir. Bu şekilde Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'nin birçok yerinde eski eserlerin bulunduğu şüphe yoktur. Eski eserlerin bulunması ile ilgili münferit mahallî olayların ele alınmasının, mevcut bilgi birikimine katkı sağlayacağı beyandan varestedir.

Gediz kasabası yakınında tesadüfen bulunan eski eserler ve sikkelerle ilgili gelişmelerin incelenmesi taşrada eski eser bilincinin gelişmişlik düzeyine tespit bakımından önem taşımaktadır. Çalışma mevcut bilgi birikimine katkıda bulunma yanında 19. yüzyıl sonlarında bir taşra kazasındaki Osmanlı mülkî ve askerî bürokrasisinin tutumunu eski eser bilincinin gelişimini tespit kaygısıyla gerçekleştirilmiştir. Gediz kazasındaki gelişmeler üzerinden taşrada eski eser bilincinin gelişimine dair çıkarımlarda bulunulma amacı taşınmıştır.

Eski eserler 1840'lı yıllardan itibaren dış dinamiklere bağlı olarak Osmanlı merkez bürokrasisinin gündemine girmeye başlamıştır. Fethi Ahmet Paşa'nın gayretleri ile Harbiye Anbarı'ndaki eski eserler tanzim edilmiş, eski eser sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Tanzimat Dönemi'nden itibaren gerekli hassasiyet gösterilmeden verilen kazı ruhsatnameleri neticesinde Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'deki eski eserlerin talan edildiği, yağmalandığı görülmüştür. 1860'lı yılların sonunda merkez bürokrasisi eski eserler konusunda önemli kararlar alarak tedafû bir asar-ı atika politikası oluşturmaya çalışmıştır. Zamanla eski eserler taşra bürokrasisinin de gündeminde yer tutmaya başlamış, eski eserler konusunda yavaş da olsa bir bilinçlenme görülmüştür. Eski eserler ve müzecilik hususunda diğer birçok alanda olduğu gibi yetişmiş insan eksiliği ve malî imkânsızlıklar başlıca sorunları teşkil etmiştir.

Gediz kazasında tesadüfen bulunan eski eserlere taşra askerî ve mülkî bürokrasisi kayıtsız kalmamıştır. Bulunan eski eserler, muhafaza altına alınarak yapılması gerekenler İstanbul'dan talep edilmiştir. Merkez mülkî ve askerî

⁸² BOA. DH. MKT. 2106/29, 14 Eylül 1898/27 R 1316; Biray Çakmak, "Osmanlı Döneminde Uşak Kazasındaki Antik Mirasın Keşfine Yönelik Gelişmeler", *Antik Phrygia'nın Merkezinde Bir Kent Akmonia*, Münteha Dinç ve Emre Taştumur (ed.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2019, s. 246-247.

⁸³ BOA. DH. MKT. 1119/9, 20 Eylül 1906/1 Ş 1324.

bürokrasisi de aynı şekilde eski eserleri muhafaza ve teşhir etme hususunda bilinçli hareket etmiştir. Özellikle Müze-i Hümayun müdürü Osman Hamdi Bey, bulunan eski eserlerin kara kalem ile yaptırılan resimlerini inceleyerek önemli gördüklerini Müze-i Hümayun'a ya da vilayet merkezi Bursa'ya getirterek muhafaza altına aldirtmiştir. Bununla birlikte mahallî mülkî ve askerî idareciler 1884 tarihli asar-ı atika nizamnamesi hükümlerine mugayir olarak harabede taş ocağı açtırtarak bilinçsiz davranmışlardır. Gediz kazasında bulunan eski eserlerin muhafaza ve teşhiri hususunda malî sorunlar ile yetişmiş personel eksikliğinin olumsuz etkileri de görülmüştür. Menfi şartlara rağmen eski eserlerin tahrip edilmediği, muhafaza altına alındığı, bir kısmının İstanbul'a taşınarak Müze-i Hümayun'da teşhir edildiği tespit edilmiştir. Kazada bulunan sikkelerle ilgili olarak da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Bu eserlerin önceki yüzyıllarda bulunması halinde fazla dikkate alınmayacağını, kendi hallerinde bırakılacaklarını, hatta tahrip edileceklerini tahmin etmek mümkündür.

Kazada bulunan ilk eski eserlerin kıymetinin tespiti hususundaki fotoğraf çekimine dair yazışmalar, Osmanlı yönetimi ve ahalisinin, entelektüel bir bilinç olan eski eserlerin değerinin anlaşılması mevzuundan önce çok daha farklı ihtiyaçlarının öne çıktığını göstermektedir. Zira yurt dışından gelip kazı yapabilecek, bulduğu eserleri ülke dışına taşıyabilecek imkânlarla sahip olanlar ile kendi topraklarındaki eserlerin fotoğrafını çekebilecek imkânlardan yoksun olanların zihniyetleri arasındaki fark, biraz da hatta belki doğrudan, iki grubun imkânları arasındaki farkla doğru orantılıdır.

Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası, Divân Kalemî Mukâvelenâmeler

A. DVN. MKL. 12/5, 16 Nisan 1874/28 S 1291.

A. DVN. MKL. 25/45, 20 Ekim 1884/29 Z 1301.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî

DH. MKT. 1092/20, 19 Haziran 1906/26 R 1324.

DH. MKT. 2093/117, 21 Ağustos 1898/3 R 1316.

DH. MKT. 2106/28, 14 Eylül 1898/27 R 1316.

DH. MKT. 2106/29, 14 Eylül 1898/27 R 1316.

DH. MKT. 2493/90, 5 Haziran 1901/17 S 1319.

DH. MKT. 96/35, 27 Temmuz 1893/13 M 1311.

DH. MKT. 709/64, 18 Mayıs 1903/20 S 1321.

DH. MKT. 1119/9, 20 Eylül 1906/1 Ş 1324.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Sicill-i Nüfûs İdâre-i Umûmiyesi Belgeleri, Mütferrik

DH. SNM. 4/105, 9 Mart 1898/15 L 1315.

Bâb-1 Âlî Belgeleri, Bâb-1 Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Meclis-i Mahsûs

İrade. MMS. 4464, 13 Mayıs 1889/13 N 1306.

İrade. MMS. 106/4537, 5 Ağustos 1889/8 Z 1306.

İrade. MSM. 387, 15 Şubat 1846/18 S 1262.

Bâb-1 Âlî Belgeleri, Bâb-1 Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Dâhiliye

İrade. Dâhiliye. 41355, 30 Haziran 1869/20 Ra 1286.

İrade. Dâhiliye. 48663, 3 Şubat 1875/26 Z 1291.

Bâb-1 Âlî Belgeleri, Bâb-1 Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Hâriciye

İrade. Hariciye. 8, 4 Eylül 1898/17 R 1316.

Bâb-1 Âlî Belgeleri, Bâb-1 Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Maârif

İrade. Maarif. 28, 1 Aralık 1895/13 C 1313.

Bâb-1 Âlî Belgeleri, Bâb-1 Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Şûrâ-yı Devlet

İrade. ŞD. 547, 19 Ocak 1869/5 L 1285.

İrade. ŞD. 5683, 6 Nisan 1889/5 Şaban 1306.

Maarif Nezareti, Mektûbî Kalemi Belgeleri

MF. MKT. 111/25, 13 Ağustos 1889/16 Z 1306.

MF. MKT. 175/8, 15 Temmuz 1893/1 M 1311.

MF. MKT. 179/168, 6 Eylül 1893/24 S 1311.

MF. MKT. 186/122, 16 Kasım 1893/7 Ca 1311.

MF. MKT. 188/146, 5 Aralık 1893/26 Ca 1311.

MF. MKT. 189/83, 11 Aralık 1893/2 C 1311.

MF. MKT. 196/83, 20 Şubat 1894/14 Ş 1311.

MF. MKT. 200/25, 12 Nisan 1894/6 L 1311.

MF. MKT. 203/1, 26 Nisan 1894/20 L 1311.

MF. MKT. 351/11, 20 Mart 1897/16 L 1314.

MF. MKT. 724/57, 9 Ağustos 1903/15 Ca 1321.

MF. MKT. 686/3, 18 Şubat 1903/20 Za 1320.

Bâb-ı Âlî, Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

ŞD. 215/36, Maarif 2/143, 23 Ocak 1899/11 N 1316.

ŞD. 220/70, Maarif 2/600, 13 Şubat 1906/18 Z 1323.

Yıldız Perakende Askerî Maruzat

Y. PRK. ASK. 91/64, 13 Haziran 1893/28 Za 1310.

Gazeteler

Takvîm-i Vekâyi, 1053, 13 Şubat 1869/1 Za 1285.

Hüdavendigâr Vilayeti Salnameleri

1893-1894/H.1311 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 20, Matbaa-ı Vilâyet, Bursa.

1894-1895/H.1312 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 21, Matbaa-ı Vilayet, Bursa.

1906-1907/H.1324 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, Matbaa-ı Vilayet, Bursa.

1898-1899/H.1316, Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 25, Matbaa-i Vilayet, Bursa.

Maarif Salnameleri

1898-1899/H.1316 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye, 1316.

1900-1901/H.1318 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye, 1318.

1901-1902/H.1319 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye, 1319.

1903-1904/H.1321 Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Asr Matbaası, Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye, 1321.

Araştırma Eserleri

ÇAKMAK Biray (2019) Osmanlı Döneminde Uşak Kazasındaki Antik Mirasın Keşfine Yönelik Gelişmeler, *Antik Phrygia'nın Merkezinde Bir Kent Akmonia*, Münteha Dinç ve Emre Taştumur (ed.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, s. 243-255.

ÇAKMAK Biray (2019) *Taşra İdaresinde Osmanlı Merkezîyetçiliği Gediz'de Kazâ İdaresi ve Sorunları*, Hitabevi Yayınları, Ankara.

ÇAL Halit (1997) Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atıka Nizamnâmeleri, *Vakıflar Dergisi*, 26, s. 391-400.

EYİCE Semavi (1995) Eldem, Halil Ethem, *TDVİA*, 11, s. 18-21.

- GÜNDÜZ Filiz (2007) Osman Hamdi Bey, *TDVİA*, 33, s. 468-469.
- HUT Davut (2016) Fethi Paşa, *TDVİA*, Ek 1, s. 450-451.
- KARADUMAN Hüseyin (2004) Belgelerle İlk Türk Asâr-ı Atıka Nizamnamesi, *Belgeler*, XXV/29, s. 73-92.
- MUŞMAL Hüseyin (2014) Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi, *Konya Ansiklopedisi*, 6, Konya Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Konya, s. 7-10.
- MUŞMAL Hüseyin (2009) *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*, Kömen Yayınları, Konya.
- SERBESTOĞLU İbrahim, AÇIK Turan (2013) Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayun Mektebi, *Gazı Akademik Bakış Dergisi*, 6/12, Yaz 2013, s. 157-172.
- TÜRKSEVEN Hüseyin (2010) *Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası ve Müze-i Hümayun'un Kuruluşu*, T. C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- ÜREKLİ Fatma (2009) Sanâyi-i Nefise Mektebi, *TDVİA*, 36, s. 93-97.
- YÜCEL Erdem (2006) Müze, *TDVİA*, 32, s. 240-243.
- YÜCEL İdris (2014) Suriye'de Fransız Mandası ve Asar-ı Atıka Araştırmaları, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, ATAM Yay. Ankara 2015, s. 937-950.
- YÜCEL İdris (2017) *İngiliz ve Fransız Arşivleri Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Arkeolojik Kazılar ve Eski Eser Kaçakçılığı*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- YÜCEL İdris (2017) Between Science and Empire: British and German Competition over Mesopotamian Antiquities in Lisbon, *Mediterranean Historical Review*, 31(2), p. 165-180.
- YÜCEL İdris, ÇAKMAK Biray (2017) Kültürel Mirasın Paylaşımında Küresel Rekabet: Almanya'da Esir Kalan Hitit Sfenks ve Tabletleri, *International Congress on Cultural Heritage and Tourism*, Konya, s. 1025-1033.